

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 118 1997

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark, Eva Hættner Aurelius

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal, Torsten Pettersson

Redaktörer: Hans-Göran Ekman (uppsatser) och Claes Ahlund (recensioner)

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,

Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 UPPSALA

Utgiven med stöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Redaktionen tackar de professorer i ämnet som verkat som referenter under en tvåårsperiod:

Ingemar Algulin, Anders Cullhed, Eva Hættner Aurelius, Ulla-Britta Lagerroth och Thure Stenström.

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Samtliga insända uppsatser granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall lämnas först i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word for Windows, Word for DOS eller Word Perfect.

ISBN 91-87666-12-x

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Gotab, Stockholm 1998

Rikard Schönström, *Minnets öar, glömskans tradition. En studie i Göran Printz-Påhlsons poesi*. Brutus Östlings Bokförlag Symposion. Stockholm/ Stehag 1995.

Solen i spegeln, Göran Printz-Påhlsons essäsamling från 1958, hör till de ständigt återopade, och textens kanonisering har ytterligare befästs genom ett nytryck 1996. Printz-Påhlsons namn har åter befunnits ligga rätt i tiden, eller är det tiden som äntligen hunnit upp honom? Den senare ståndpunkten intas av Rikard Schönström, som skrivit den första större studien över den skånske poeten och akademikern, vilken här framtonar som en postmodernistisk dekonstruktivist *avant la lettre*. Det är förstas *metapoesin* som här spelar en väsentlig roll i framställningen, men läsaren blir undervägs av med en mängd förutfattade meningar om detta begrepp. Och något entydigt pläderande för textens primat framför den förkättrade (psykologiska, materiella etc.) ”verkligheten” finner man inte i Schönströms framställning. Förf:s bakgrund i den psykoanalytiska litteraturforskningen (främst demonstrerad i avhandlingen om Pär Lagerkvist, 1987, *Dikten som besvärjelse*) gör sig ofta märkbar och denna inriktning är inte helt kompatibel med de dekonstruktivistiska tolkningparadigm, som han senare inkorporerat i sin kritikerarsenal. Detta hindrar inte att det har blivit en läsvärd studie över ytterligare en av de skånska outsiders-författare (ex. Ola Hansson, Vilhelm Ekelund), som av olika skäl kommit att leva i exil.

Schönströms studie är textinriktad och tematiskt upplagd och tar – trogen en grundföreställning hos Printz-Påhlson själv – hänsyn till en kronologisk ”utveckling” endast där det är nödvändigt för själva texttolkningen. Biografiska uppgifter ges summariskt; bl.a. får vi läsa att ”höjdpunkten” [sic] i hans akademiska karriär inföll år 1987, då han gjordes till hedersdoktor vid Lunds universitet, men att han alltså är bosatt i Cambridge, där han verkat som universitetslärare under en lång period av sitt liv.

Den första essän i boken berör ”Det primitivas förvandlingar” och en av de centrala paradoxerna i Printz-Påhlsons författarskap, nämligen den att det är ”just primitivismen som förklarar och motiverar hans esoteriska traditionalism” (s. 20). Bilden av Printz-Påhlson som en notoriskt akademisk och svårtillgänglig poet i den cerebrala ”lundaskolan” ges här en överraskande genomlysning med hjälp av Freud, Gaston Bachelard och de litterära valfrändskaper som Schönström lyfter fram ur *Solen i spegeln*. Så t.ex. Gunnar Ekelöf, vilken – troget en allmänt förhärskande tendens hos Schönström – också blir till ett slags dekonstruktivist (dikten som en möjlighet för människans att börja från början, bli kreativ på nytt; dikten som löser upp, diktaren som måste ”dekonstruera” verkligheten i den utsträckning han finner det

angeläget att rekonstruera den”, s. 26). Eller Strindberg, som Printz-Påhlson läser samman med centrala föreställningar inom psykoanalysen och i synnerhet *regressionen*.

I centrum för essän står emellertid Printz-Påhlsons diktsvit ”Gradiva” (1966) och dess förhållande till Wilhelm Jensens novell med samma titel från 1903 och Freuds skrift om denna novell. Printz-Påhlsons omdiktning, om den unge arkeologens sökande efter kvinnan bakom den antika gipsreliefens skönhet, är utformad som en opera buffa med arior, duetter, körsång och recitativ. Schönström frilägger intrikata versformer och intertextuella ekon på ett skickligt sätt (men förbigår några av de mera uppenbara, såsom Keats ode till en grekiska urna och Ekelöfs fossiler, s. 34 beskrivningen av reliefen; och Rimbauds berusade båt, s. 37, där sömnens båt lägger ut, med de typiska ”sjar”-markeringarna ”Jag såg”...).

Det är i denna långa analys som den dekonstruktivistiska, textcenterade inriktningen kommer att stå i konflikt med det psykologiska intresse, som Schönström ägnar den fiktive protagonisten ”Harold”, vilken stundtals beskrivs i rent essentialistiska termer (se t.ex. s. 38f. ”rov för sitt sexuella begär”, ”skräck för sexualiteten”, ”ett värn mot en latent dödsångest”). Man ställer sig här och var frågan: Vad är det som Schönström psykoanalyserar? Jensen-novellens fiktive Harold, Printz-Påhlsons lyriska jag-Harold, eller en ur texten framtrödd individ med medvetande, undermedvetande och psykiska försvarsmekanismer?

Analysen leder också fram till en förvånansvärt totaliserande läsning av hela diktsviten, såsom en parafra, en återdiktning, vars *sensmoral* går ut på ”att man måste göra sig medveten om bildernas makt för att kunna möta livet och kärleken bortom alla illusioner. Endast genom att framhäva bildernas egenskap av bilder kan människan för ett kort ögonblick frigöra sig ur deras förtrollning.” (S. 57f.) I detta påstående och i dess konsekvenser ryms emellertid också det centralt paradoxala i Printz-Påhlsons världs- och litteratursyn: ”Om det primitiva inte låter sig avbildas eller beskrivas direkt, så kan det möjligen antydvas eller suggereras fram genom att dikten systematiskt gäckar läsarens hermeneutiska förväntningar och undergräver hans normala verklighetsuppfattning. Fullföljer man den tankegången framstår metapoesin som ett tämligen adekvat uttryck för människans primitiva drifter.” (S. 59.) Läsare, sök inte ditt eget ansikte i diktens spegel!

Den andra essän, den kanske mest givande, heter följdriktigt ”Den kluvna stämman” och berör 50-talsspesin och metapoesins utveckling från det ”nyromantiska” under detta decennium, över det ”revolutionära” sextioalet fram till det ”postmodernistiska” åttiotalet. Printz-Påhlsons tidstypiska ”Villanella för ett barn i vår

tid" (1956) underkastas en ingående formell och idémässig analys, som rör sig mot påståendet att det är *språket* som "bestämmer vad vi ser och inte ser" (s. 65). Liksom i andra analyser fungerar nu *Solen i spegeln*, publicerad två år före dikten, som ett slags facit för läsningen: "Villanellen kan [...] inte bara läsas som en metapoetisk dikt utan också som en dikt om metapoesi. Konsekvensen blir att gossen som speglar sig i källan även måste förstås som en symbolisk gestaltning av läsarens möte med Printz-Påhlsons text. [...] När dikten efterhand visar sig vara sammansatt av referenser till den litterära traditionen upphävs alla fasta förbindelser med yttervärlden," skriver Schönström (s. 71f.). Verkligen alla? Blir inga kvar? Måste referenserna till den litterära traditionen utesluta "världen"? Påståendet synes väl tillspetsat och rimmar inte helt med vad som sägs på andra ställen i studien. (Jfr. s. 79, "litteraturen kan säga ganska mycket om verkligheten utan att för den skull förfalla till enkel – eller nyenkel – verklighetsåtergivning", på tal om Francis Ponge.) Men i denna essé är syftet uttryckligen att låta Printz-Påhlsons metapoesi framträda mot en fond av modern dekonstruktion: Derrida och de Man i synnerhet. Det finns ingen punkt *utanför* språket; språket, detta spel av differenser, har inga absoluta gränser. Det är här som tiden hinner ifatt den främmande fågeln i det svenska poesilandskapet. Paul de Mans retoriska begreppsapparat är synnerligen väl ägnad att beskriva vad som sker i Göran Printz-Påhlsons metapoesi, heter det sålunda:

"Redan på grund av att metadikten explicit förhåller sig till en föregående text, ett annat litterärt verk eller sin egen språkliga gestalt, kan man påstå att den utgör ett slags allegori. Men metadikten skulle också kunna karakteriseras som en utsaga bestående av två semantiska plan, varav det ena motsäger eller dekonstruerar det andra. Eftersom denna konflikt är en önskad effekt implicerar metadikten alltid en tredje position – en 'superposition' för att tala med de Man – utifrån vilken de bägge andra nivåerna har frambringats av diktaren och kan registreras av läsaren." (S. 103.) Här nyanseras också förhållandet till den mimetiska traditionen; dikten kan framstå både som en bild av verkligheten – ex. Ponges ostron – och som en bild av dikten. Möjligen kan man också iakttä utveckling hos författaren, vilken i sin tidiga diktning föredrog en "reduktiv strategi" och s.a.s. tog luften ur dikten, medan han senare "har velat åstadkomma en mer invecklad interaktion mellan mimesis och dekonstruktion". En kamp mellan författare och läsare, där författaren söker höja sig över denna hermeneutiska tvist genom att spela båda rollerna samtidigt. Ett epinikiskt ode till Edvard Persson, efter Pindaros mönster, bidrar till esséns avslutande, sublimes bild av poeten som skånsk komiker, "mer eller mindre identisk med sina roller, men som av just den anledningen lyckas

des bevara både sin egen hemlighet och konstens gåtfulla skimmer"! (S. 107.)

Om de två sista essäerna några kortare kommentarer: "Et in Arcadia ego" berör hemkomsten med den långa dikten "Gläd dig, du skåning" (*Tärningskastet* 1981) och den numera gängse – och till leda använda – föreställningen om "platsens ande", för de flesta kanske förknippad med (nord)irländsk poesi och nobelpristagaren Seamus Heaney i synnerhet. Schönström visar här på en vitt förgrenad, men för många föga känd teoribildning om relationen mellan plats och poesi, det allmänna och gemensamma i det partikulära, och även här poeten insvept i en metapoetisk språkmantel.

Titelessän "Minnets öar, glömskans tradition", slutligen, tar en närläsning av den stora "återkomsten" med *Säg minns du skeppet Refanot?* (sep. publ. i *BLM* 1982, sedan i den stora samlingsvolymen 1984, med undertiteln *Samlade dikter 1950–1983*) till utgångspunkt för en diskussion om Printz-Påhlsons förhållande till den litterära traditionen. Här ges en mera disparat bakgrund bestående bl.a. av Freud och projektionen som försvarsmekanism, av den litterära traditionen hos poeter som Tranströmer, Ekelöf, Lindegren, Auden m.fl.; ett viktigt framhållande av Printz-Påhlsons allusionsteknik – här den föga sofistikerade folkvisetraditionen – såsom skild från T.S. Eliots highbrow-tradition, och en överraskande jämförelse med den sene Strindbergs historiesyn. Saknas gör inte heller Derridas lilla inflytelserika skrift *Schibboleth*, om Paul Celan och dateringarna som kryptiska chiffer: – lösenord. Boken avslutas med en bibliografi som upptar skrifter av och om Göran Printz-Påhlson.

Rikard Schönström har skrivit om en äldre kollega och vän som endast i ett stycke omtalas med det familjära "Göran"; det har inte varit fråga om några diskussioner om dennes poesi och supplerande författarkommentarer. Författarens litteraturkritik har däremot, som framhållits ovan, lästs samman med diktningen och därvidlag kommit att fungera normerande för tolkningen. Schönström motiverar sitt tillvägagångssätt, åter något tillspetsat, med att sambandet mellan kritik och dikt hos Göran Printz-Påhlson är så intimt att man svårligen kan skilja den ena genren från den andra: "I stället för 'metapoesi' kunde man karakterisera hans diktning som en gestaltad estetisk teori eller en poetik i bild." (S. 15.) Hur mångfacetterad och paradoxal denna poetik kan te sig har Schönströms studie visat; den vyighet och motsägelsefullhet, men också den uppslagsrikedom och formuleringsglädje som boken ger vackra prov på, är i en bestämd mening kongenial med själva det avhandlade föremålet.

Eva-Britta Ståhl